

М. І. Мельник

Особливо тяжкі злочини

ОСОБЛИВО ТЯЖКІ ЗЛОЧИНИ - найнебезпечніший за ступенем тяжкості вид злочинів. Згідно з чинним Кримінал. кодексом (КК) України (2001; остання ред. - 2017) злочини поділяють на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі. О. т. з. - передбачене кримінал. законом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене осн. покарання у вигляді штрафу в розмірі понад 25 тис. неоподатк. мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад 10 р. або довічне позбавлення волі. Визначал. критерієм віднесення злочину до категорії О. т. з. є санкція відповід. статті Особл. частини КК України, а точніше - передбачений нею вид та розмір покарання. Чинний КК України визнає О. т. з. посягання на територ. цілісність і недоторканність України, що призвело до загибелі людей або ін. тяжких наслідків (ч. 3 статті 110); держ. зраду (стаття 111); посягання на життя держ. чи громад. діяча (стаття 112); диверсію (стаття 113); шпигунство (стаття 114); перешкоджання закон. діяльності ЗС України та ін. військ. формувань в особл. період, що призвело до загибелі людей або ін. тяжких наслідків (ч. 2 статті 114-1); умисне вбивство (стаття 115); захоплення заручників (ч. 2 статті 147); торгівлю людьми (ч. 2 і 3 статті 149); зґвалтування (ч. 3-6 статті 152); сексуал. насильство (ч. 5 і 6 статті 153); крадіжку, грабіж, розбій, вимагання, шахрайство, привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання служб. становищем, вчинені в особливо великих розмірах або організов. групою (статті 185, 186, 187, 189, 190, 191); легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочин. шляхом (ч. 3 статті 209); створення, керівництво злочин. спільнотою або злочин. орг-цією, а також участь у ній (стаття 255); організацію, сприяння у проведенні або участь у злочин. зібранні (сходці) (стаття 255-2); бандитизм (стаття 257); терорист. акт (ч. 2 і 3 статті 258); створення терорист. групи чи терорист. організації (стаття 258-3); фінансування тероризму (ч. 3 статті 258-5); створення не передбачених законом воєнізов. або зброй. формувань (ч. 4 і 5 статті 260); напад на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену

небезпеку для оточення (стаття 261); блокування транспорт. комунікацій, а також захоплення транспорт. підприємства (ч. 3 статті 279); масові заворушення (ч. 2 статті 294); незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркот. засобів, психотроп. речовин або їхніх аналогів (ч. 3 статті 307); схилення до вживання наркот. засобів, психотроп. речовин або їхніх аналогів (ч. 2 статті 315); посягання на життя працівника правоохорон. органу, чл. громад. формування з охорони громад. порядку і держ. кордону або військовослужбовця (стаття 348); посягання на життя журналіста (стаття 348-1); прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомір. вигоди служб. особою (ч. 4 статті 368); посягання на життя судді, нар. засідателя чи присяжного у зв'язку з їхньою діяльністю, пов'язаною зі здійсненням правосуддя (стаття 379); посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (стаття 400); дезертирство (ч. 4 статті 408); перевищення військ. служб. особою влади чи служб. повноважень (ч. 5 статті 426); планування, підготовку, розв'язування та ведення агресив. війни (стаття 437); порушення законів та звичаїв війни (стаття 438); найманство (ч. 2-4 статті 447). За офіц. даними Офісу Ген. прокурора в Україні було обліковано: 2017 – 16 586, 2018 – 3683, 2019 – 15 368, 2020 – 13 199 О. т. з.

Віднесення злочину до категорії О. т. з. тягне за собою відповідні кримінал.-правові та ін. юрид. наслідки. Це, зокрема, має значення для визнання угруповання злочин. організацією; звільнення від кримінал. відповідальності у зв'язку з виконанням особою спец. завдання із попередження чи розкриття кримінально протиправ. діяльності організов. групи чи злочин. організації (якщо така особа умисно вчинила О. т. з., поєднаний із насильством над потерпілим, то вона не підлягає звільненню від кримінал. відповідальності); звільнення від кримінал. відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, примиренням винного з потерпілим, передачею особи на поруки та зі зміною обстановки (особа, яка вчинила О. т. з., не підлягає звільненню від кримінал. відповідальності із зазнач. підстав); звільнення від кримінал. відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (у разі вчинення О. т. з. особу звільняють від кримінал. відповідальності, якщо з дня вчинення нею такого злочину і до дня набрання вироком закон. сили минуло 15 р.); позбавлення військ., спец. звання, рангу, чину або кваліфікац. класу (засудж. за О. т. з. особа, яка має військ., спец. звання, ранг, чин або кваліфікац. клас, може бути позбавлена за вироком суду цього звання, рангу, чину або кваліфікац. класу); конфіскації майна (такий вид покарання встановлено за особливо тяжкі корисливі злочини); застосування довіч. позбавлення волі (встановлено за вчинення лише О. т. з.); призначення судом покарання (напр., призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, та призначення покарання

за сукупністю злочинів – у випадку, якщо хоча б один із злочинів є О. т. з., заг. строк позбавлення волі може бути більшим за 15 р., але не повинен перевищувати 25 р.); застосування умовно-дострок. звільнення від відбування покарання – таке звільнення може бути застосоване після фактич. відбуття засудженими не менше трьох чвертей строку покарання, признач. судом за умисний О. т. з. (тоді як умовою такого звільнення засуджених за ін. злочини є фактичне відбування не менше половини або не менше двох третин строку признач. покарання); погашення судимості – осіб, засудж. до позбавлення волі або осн. покарання у вигляді штрафу за О. т. з., визнають такими, що не мають судимості, якщо вони протягом 8-ми р. з дня відбуття покарання (осн. і додатк.) не вчинять нового кримінал. правопорушення (до закінчення таких строків заборонено також зняття судимості у випадках засудження за умисні О. т. з.). Вчинення О. т. з. (і засудження за нього) має також значення для визначення виду кримінал.-виконав. установи (середнього або макс. рівня безпеки), в якій особа має відбувати покарання; застосування до особи заходів оперативно-розшук. діяльності та негласних слідчих (розшук.) дій, запобіж. заходу, процедури розгляду судом справи, амністії; встановлення адм. нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі; надання допуску до держ. таємниці тощо. Вперше О. т. з. нормативно визначені у КК України 2001, до того їх охоплювало поняття «тяжких злочинів» (умисних діянь, що становлять підвищену сусп. небезпеку), перелік яких від 1972 був передбачений КК УРСР. За змістом Основ кримінал. законодавства СРСР і союз. респ. 1958 та характером санкцій, передбачених КК союз. респ. (зокрема УРСР), особливо тяжкими визнавали злочини, за які закон передбачав позбавлення волі на строк понад 10 р. або смертну кару. До таких злочинів традиційно зараховували найбільш небезпечні випадки зради Батьківщини, шпигунства, терорист. акту, бандитизму, умисного вбивства, розкрадання держ. чи громад. майна в особливо великих розмірах. У перші десятиліття рад. держави особливо небезпеч. (тяжкими) вважали практично усі контррев. злочини, за які, зазвичай, передбачалась «вища міра соц. захисту» – розстріл. Згідно з КК УСРР 1922, контррев. злочин – будь-яка дія, спрямов. на повалення завойованої пролетар. революцією влади робітн.-селян. рад та існуючого на основі Конституції УСРР робітн.-селян. уряду, а також дії у напрямку допомоги тій частині міжнар. буржуазії, яка не визнає рівноправності комуніст. системи власності, що приходить на зміну капіталізму, і прагне до її повалення шляхом інтервенції чи блокади, шпигунства, фінансування преси та ін. засобами. Крім організації у контррев. цілях зброй. повстань, спроб захопити владу, встановлення взаємин з іноз. державами чи їхніми представниками з метою схилення їх до зброй. втручання, вища міра покарання була передбачена й за активні дії та боротьбу проти робітн. класу і рев. руху; пропаганду та агітацію,

що полягала у закликах до повалення рад. влади; скупку нерухомого майна та цінних паперів, вилучених із власності іноз. громадян, а також продаж націоналізованого у рад. громадян майна чи цінних паперів; самовільне повернення до УСРР особи, висланої за межі країни; участь у масових безпорядках; організацію та участь у бандах; перевищення влади, що супроводжувалося знущанням чи діями, які ображають честь потерпілого; зловживання владою, вчинене за обтяжуючих обставин; винесення суддею з корисливих чи ін. особистих мотивів неправосудного вироку; одержання хабара шляхом вимагання чи особою, яка мала особливі повноваження; злісне невиконання зобов'язань за угодою з держ. установою чи підприємством, здійснене за поперед. змовою між агентами казни та її контрагентами; розбій. Водночас убивство за обтяжуючих обставин карали позбавленням волі на строк не нижче 8-ми р. За КК УСРР у редакції 1950 до найбільш небезпеч. злочинів, за вчинення яких передбачено розстріл із конфіскацією майна та/або оголошенням ворогом трудящих, також віднесено: контррев. саботаж; підриг держ. промисловості; кваліфіковану контрабанду; убивство за обтяжуючих обставин; розбій, вчинений із застосуванням зброї.

21 листопада 1929 ЦВК СРСР прийняв постанову «Об объявлении вне закона должностных лиц – граждан СССР за границей, перебежавших в лагерь врагов рабочего класса и крестьянства и отказывающихся вернуться в СССР». Відповід. законом, ухваленим у той же день на виконання цієї постанови, для таких осіб, визнаних зрадниками Батьківщини, запроваджено особл. вид покарання – оголошення поза законом, що тягло за собою конфіскацію усього майна засудженого і його розстріл через 24 год. після встановлення особи. Зі скасуванням 1947 смерт. кари у мирний час таких засуджених направляли у виправно-труд. табори на 25 р. У різний час існування СРСР О. т. з. також визнавали спекуляцію (декретом РНК «О спекуляции» від 22 липня 1918 за злісну спекуляцію встановлено покарання у вигляді позбавлення волі не менш ніж на 10 р. із важкими примус. роботами та конфіскацією усього майна; постановою ЦВК та РНК СРСР «О борьбе со спекуляцией» від 20 травня 1932 для спекулянтів та перекупщиків встановлено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 5-ти до 10-ти р. із конфіскацією майна; 1972 спекуляцію за обтяжуючих обставин визнано тяжким злочином); порушення труд. дисципліни на транспорті (карали позбавленням волі на строк до 10-ти р., при явно злісному характері порушення – до 25-ти р., у військ. час – розстрілом); виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів (карали позбавленням волі на строк від 3-х до 15-ти р. із конфіскацією майна або смерт. карою); порушення правил про валютні операції (у разі вчинення особою, раніше засудж. за такий злочин, передбачено покарання у вигляді позбавлення волі від 5-ти до 15-ти р. або смерт. карою з конфіскацією майна);

шкідництво (карали позбавленням волі на строк від 8-ми до 15-ти р. із конфіскацією майна).

У різних країнах світу по-різному вирішене питання щодо визначення О. т. з.: в одних державах кримінал. закон виокремлює таку категорію злочинів, у другий їх охоплює категорія тяжких злочинів, у третій - закон взагалі формально не класифікує злочини за ступ. їхньої тяжкості. Так, КК Литви передбачає таку категорію і визнає ними умисні злочини, за вчинення яких передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад 10 р.; КК Естонії виокремлює злочини 1-го ступеня, якими визнані діяння, що карають позбавленням волі на строк понад 8 р. або довіч. позбавленням волі; КК Австрії поділяє злочинні діяння на проступки та злочини і відносить до останніх умисні діяння, які карають довіч. позбавленням волі або позбавленням волі на строк понад 3 р. Тяжкі (без поділу на особливо тяжкі) злочини виокремлює також КК Польщі. Натомість кримінал. закони Німеччини, Японії, Аргентини, Данії, Австралії та ін. країн не передбачають формал. класифікації злочинів за ступ. їхньої тяжкості. При цьому О. т. з. у більшості країн світу визнані найбільш небезпечні посягання на життя та здоров'я особи (зокрема умисне убивство та зґвалтування за обтяжуючих обставин), терорист. акт, бандитизм, незаконні оборудки з наркотиками та зброєю, злочини проти миру та безпеки людства. В окремих країнах до таких злочинів зараховують хабарництво (з передбаченим покаранням смерт. карою), підробку грошей, сутенерство, несплату податків.

Рекомендована література

1. Уголовный кодекс У.С.С.Р. Х., 1922;
2. Утевский Б. С. Уголовное право. Москва, 1949;
3. Уголовный кодекс УССР. Москва, 1950;
4. Советское уголовное право. Часть общая. К., 1973;
5. Кримінальне право України. Загальна частина. К., 2008;
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. К., 2019.

Бібліографічний опис:

Особливо тяжкі злочини / М. І. Мельник // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. - К. : Інститут

енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. – Режим доступу:
<https://esu.com.ua/article-76995>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України
([докладніше](#)).